

Ірина Анатоліївна Княжева,
доктор педагогічних наук, професор кафедри дошкільної педагогіки,
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського,
вул. Ніщинського, 1, м. Одеса, Україна

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З ДІТЬМИ

У статті здійснено аналіз сутності спілкування, педагогічного спілкування, особистісно зорієнтованої взаємодії педагога з дітьми, окреслено напрями підготовки майбутніх фахівців у галузі дошкільної освіти до її реалізації в умовах дошкільного навчального закладу.

Ключові слова: дошкільна освіта, особистісно зорієнтована взаємодія з дітьми, майбутні фахівці, підготовка, дошкільний навчальний заклад.

Постановка проблеми. Пріоритетною метою освітньої системи України сьогодні залишається гуманізація і демократизація навчально-виховного процесу всіх її ланок. Так, у «Державній цільовій програмі розвитку дошкільної освіти до 2017 року» підкреслюється необхідність виховання життєздатних, творчих, різнобічно розвинутих громадян. Особливо важливим для здійснення цієї мети є підготовка майбутніх фахівців у галузі дошкільної освіти, які здатні реалізовувати сучасний зміст дошкільної освіти, спрямований, згідно нової редакції Базового компонента, на збереження дитячої субкультури, врахування вікових та індивідуальних особливостей дитини, її прагнень, інтересів і цінностей, розвиток дошкільника як суб'єкта власного життя. В основу такого розуміння покладено теорію ампліфікації, запропоновану О. В. Запорожцем. Її стрижнем є оптимальне використання можливостей кожного вікового етапу для повноцінного розвитку особистості дитини, принцип цілісного розвитку особистості, визнання визначної ролі новоутворень у мотиваційно-емоційній і пізнавальній сферах в особистісному зростанні дошкільника.

Нові освітні цілі вимагають пошуку шляхів їх вирішення. Основою цього процесу є побудова особистісно зорієнтованого навчально-виховного процесу вищого педагогічного навчального закладу, мета якого – створення максимально сприятливих умов для розвитку і саморозвитку цілісної особистості студента, виявлення й активне використання його індивідуальних особливостей як суб'єкта навчально-виховної взаємодії, адже неможливо говорити про необхідність підготовки майбутніх педагогів до особистісно зорієнтованої взаємодії з дітьми, не репрезентуючи її під час професійно-педагогічної підготовки. Лише гуманна особистість здатна виховати дитину, орієнтовану на демократичні суспільні ідеали.

Однією з ознак особистісно зорієнтованого навчання є гуманізація навчального спілкування, співпраця, співтворчість між студентами і викладачем, послідовне ставлення сучасного педагога до студента як до особистості, самосвідомого і відповідального суб'єкта власного розвитку, до суб'єкта навчально-

виховної взаємодії, тому метою статті є визначення можливостей їх реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасне розуміння особистісно зорієнтованого підходу визначили у 60-х роках минулого століття видатні вчені К. Роджерс, А. Маслоу, В. Франкл. Вони вважали, що повноцінне виховання можливе лише в тому випадку, коли навчально-виховний процес служитиме лабораторією для відкриття унікального «Я» кожної людини, допомагатиме їй у становленні самосвідомості, у здійсненні особистісно-значущого і суспільно прийнятого самовизначення, самореалізації та самоствердження. К. Роджерс [5] підкреслював, що позитивне ставлення педагога до вихованця стверджує його в думці про власну цінність, призводить до поваги до себе й інших. Учений виділив умови, необхідні для гуманізації стосунків. Серед них: безцінне позитивне прийняття іншої людини; активне емпатійне слухання; адекватне, справжнє, щире самовираження під час спілкування [5, с. 199].

В. А. Петровський [3] визначає спілкування як складний багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми, який породжується потребами до сумісної діяльності та який містить обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприймання і розуміння іншої людини; це – здійснена відомими способами взаємодія суб'єктів, викликана потребами спільної діяльності та спрямована на важливу зміну у стані, поведінці й особистісно-сміслових утвореннях партнера.

Педагогічним спілкуванням стає тоді, коли передбачає комунікативну взаємодію педагога з вихованцями, батьками, колегами, спрямовану на встановлення сприятливого психологічного клімату, оптимізацію діяльності та взаємовідносин, і виконує певні функції, серед яких найважливішими є регуляція спільної діяльності й інструмент пізнання світу. Його основними ознаками є: рівність психологічних позицій учасників спілкування; готовність розуміти і приймати іншого, самоцінне відношення до нього; проникнення у світ почуттів і переживань (емпатія); нестандартні, орієнтовані на конкретну особистість, прийоми спілкуван-

ня. «Взаємодія» є категорією теорії спілкування й означає спільні дії учасників спілкування, але необхідно уточнити, що мова йде про дії кожного з учасників у відповідь на пропозицію іншого. Розглядаючи психологічне значення взаємодії, здійснюваної у формі спілкування, Б. Г. Ананьєв [1] підкреслює, що воно є обов'язковим компонентом праці, навчання, гри та всіх інших видів діяльності, які припускають взаємодію людей.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна взаємодія – це універсальна характеристика педагогічного процесу. Її компонентами є педагогічний вплив і адекватна реакція вихованців. Для того, щоб людина стала активним співучасником запропонованої взаємодії, необхідно забезпечити рівність психологічних позицій, що забезпечується суб'єкт-суб'єктивним характером педагогічних стосунків і ґрунтується на визнанні та врахуванні особистісних характеристик, потреб, інтересів. Таким чином, педагогічна взаємодія – це дії викладача і студента, спрямовані один на одного, що передбачає їхній взаємний вплив і зміну. Її характер визначається типом стосунків, що склалися між викладачем і студентом.

Оскільки ефективність педагогічної взаємодії посилює розуміння педагогом очікувань студентів щодо особистості викладача, ми провели опитування студентів-першокурсників і випускників факультету дошкільної педагогіки та психології Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Його результати показали, що найважливішими для першокурсників виявилися доброта, щирість, відкритість, комунікабельність викладачів, тобто їхні особистісні якості, після яких обиралися професіоналізм, ерудиція, глибоке знання предмету тощо. Деякі інші дані були отримані в результаті опитування студентів-випускників. Більшість з них на перший план поставили професіоналізм і глибоке знання предмету, вміння доступно й образно висловлювати свої думки, здатність розуміти і поважати співрозмовника, справедливості. Ми також запропонувати майбутнім фахівцям у галузі дошкільної освіти за визначеною шкалою здійснити самооцінку власних якостей для того, щоб студенти мали змогу побачити перспективу власного професійного й особистісного зростання.

Таким чином, особистісно зорієнтований характер педагогічної взаємодії буде встановлений тоді, коли стосунки переходять від суб'єкт-об'єктних до суб'єкт-суб'єктивних. У першому випадку студент розглядається як об'єкт зусиль викладача, в другому – враховуються особистісне ставлення студента до спільної діяльності, до викладача, індивідуальний психічний розвиток. Урахування емоційного і психічного станів є одним із принципів особистісно зорієнтованої педагогічної взаємодії, підкреслює І. Д. Бех [2]. Емоції можуть вибірково сприяти одним пізнавальним процесам та гальмувати інші. Це говорить про їх важливість у процесі навчання та про те, що необхідно формувати емоційно-позитивне ставлення до навчан-

ня. В умовах суб'єкт-суб'єктивних стосунків у студента з'являється відповідальність за результат своєї діяльності. Це відбувається завдяки використанню таких розвивальних завдань, що призводять до самостійного відкриття, набуття власного досвіду в поєднанні з підтримкою педагога, самоцінних форм активності студентів у процесі їхнього навчання.

Основою будь-якого спілкування є зміст діяльності у взаємодії, а основою педагогічного спілкування – зміст навчально-виховного процесу, що потребує перебудови всіх етапів педагогічної діяльності: від визначення її мети, планування до практичного втілення, оскільки успішність діяльності вихователя залежить не тільки від технології конструювання навчально-виховного процесу, а й від технології здійснення педагогічного задуму – організації взаємодії з дітьми. Отже, засвоєння студентами особливостей побудови особистісно зорієнтованої взаємодії вихователя з дітьми можна розглядати як важливий напрям професійно-педагогічної підготовки. Упровадження її у практику дошкільної освіти, вказує О. Л. Кононко [4], пов'язане з урахуванням різних напрямів розвитку дошкільника: як індивіда (носія органічних потреб, тілесної організації, статевої належності), суб'єкта (активного діяча), соціальної істоти (особи, спрямованої на взаємодію з іншими людьми), індивідуальності (носія власного досвіду, індивідуальної історії життя, уподобань, можливостей, статевої позиції, темпераменту і характеру, своєрідного внутрішнього світу). Вона передбачає: розуміння (здатність бачити внутрішній світ дитини); прийняття дитини такою, яка вона є (безоцінне позитивне ставлення); визнання (право малюка брати участь у вирішенні проблем, що виникають під час його навчання і виховання); співробітництво (дитина – добровільний, зацікавлений помічник педагогів у власному вихованні і навчанні, становленні особистості, рівноправний учасник педагогічного процесу); розширення «ступенів свободи дитини» (В. А. Петровський [3]), її здібностей, прав, перспектив; сприяння становленню і розвитку особистості дитини не завдяки «підтягуванню» до задалегідь заданих стандартів, а координування своїх очікувань і вимог із завданням максимально повно розгорнути те, що вже пробуджується в дитині; позиція вихователя не «поруч», не «над», а «разом» з вихованцем.

Як відомо, перелічені вище позиції вихователя відповідають стилям педагогічного спілкування: позиція «поруч» – ліберальному; позиція «над» – авторитарному; «разом» – демократичному. Для визначення власного стилю спілкування пропонуємо студентам здійснити самооцінку за такими основними критеріями:

- характер педагогічних настанов (для авторитарного стилю характерними є жорсткі педагогічні настанови, для ліберального – непослідовність у настановах, для демократичного – їх динамічність);

- співвідношення вимогливості і поваги до особистості дитини (авторитарний стиль характеризується не-

доліком поваги і довіри до дитини, ліберальний – недо- ліком вимогливості, демократичний – максимальною повагою до дитини в поєднанні з вимогливістю);

- співставлення позитивних і негативних оцінок («авторитару» властиві низькі очікування щодо можливостей і здібностей дітей, в оцінних висловлюваннях домінують критика і зауваження; «ліберал» характеризується ситуативністю в оцінних висловлюваннях; «демократ» – перевагою позитивних оцінок над негативними, ставленням до особистості дитини як до самостійної цінності);

- розподіл функцій між вихователем і дітьми (вихователі-«авторитарі» виконують керівні, організа- торські функції, віддаючи дітям роль виконавців; «лі- бералам» властиве прагнення ухилятися від керівниц- тва дитячим колективом, безініціативність і недостат- ня відповідальності, переоцінка можливостей дітей; «демократи» намагаються оптимально, враховуючи вікові та індивідуальні особливості дітей, розділити функції між собою і вихованцями);

- співставлення дисциплінуючих і організуючих впливів (авторитарний стиль – домінуючими є дисци- плінарні впливи; ліберальний – кількість дисциплі- нуючих впливів є ситуативним на фоні майже повної відсутності організуючих; демократичний стиль ха- рактеризується домінуванням організуючих впливів над дисциплінуючими);

- урахування міжособових стосунків, які склали- ся в дитячому колективі (авторитарний стиль – під час організації роботи в групі не враховує і не вивчає сто- сунки дітей; ліберальний стиль – враховує стосунки дітей, але під час обговорення проблем організації роботи часто відходить від сутності справи; авторита- рний стиль – під час організації роботи враховує і ви- вчає міжособові стосунки дітей, вважаючи це важли- вою умовою успішності роботи);

- ставлення до власних помилок («авторитар» не помічає і не визнає власних помилок; «ліберал» не бо- їться визнавати свої помилки, не надаючи їм особливого значення; «демократ» – вмів визнавати власні помилки);

- наявність чи відсутність опосередкованих засобів впливу (авторитарний стиль характеризується майже повною відсутністю опосередкованих впливів; лібераль- ний – не звертає увагу на необхідність використання опосередкованих засобів впливу; демократичний – опо- середковані засоби впливу є домінуючими).

Для реалізації особистісно зорієнтованої взаємодії з дітьми необхідним є і створення стимулювально- го і розвивального матеріального середовища, що до- помагає проявитися і розвинутися дитячій активності, яка (за концепцією функціональних тенденцій Д. Н. Узнадзе) закладена в дитині, є природною для неї. Дитина несе в собі джерело, енергію активної дія- льності, тобто ініціатива активності належить самій дитині. Активність дитини проявляється в адаптова- ності до вимог дорослого, які створюють для неї нор- мативні ситуації і у креативності, що дозволяє шукати і знаходити вихід із ситуації, долати її та будувати но-

ву, але спираючись на знання та способи дії, які вже існують в її індивідуальному досвіді. Необхідним у зв'язку з цим є стимулювання і розвиток інтересу май- бутніх педагогів-вихователів до освоєння гуманістичних технологій, у контексті яких – залучення дошкільників до спільної або самостійної добровільно ними прийнятої творчої діяльності, що має як особистісну, так і соціаль- но актуальну цінність, здійснюється у відповідності з їхніми особистісними новоутвореннями і має перспек- тивний, випереджальний характер, де виникають взає- мовідносини, в центрі яких – індивідуальність, орієнта- ція педагога на успіх виховання.

Активна, цілеспрямована, планомірна самодіяль- ність дитини формується під час навчання і вихован- ня, вихователь здійснює керівництво процесом її ста- новлення, спрямовує і корегує її. Причому комплекс діяльностей дозволяє краще використовувати властиві кожній із них виховні і розвивальні можливості, детер- міновані діями, які їх структурують, знаннями, сто- сунками в їх взаємозв'язку і взаємозалежності. Успіх у будь-якій діяльності може докорінно змінити пси- хологічне самопочуття дитини, стиль і ритм її діяль- ності і взаємовідносин з довколишніми, формує в до- шкільника високу самооцінку, віру у власні сили, ус- відомлення своїх можливостей, бажання стати кра- щим. Однак, лише успішний творчий педагог, що зда- тний до самореалізації і постійного професійного зро- стання, може бути генератором ситуації успіху для своїх вихованців.

Таким чином, ситуація успіху – це планомірне створення умов, за яких у дітей з'являється можли- вість досягнути суттєвих результатів у будь-якій дія- льності, пережити задоволення, радість від стогів сво- їх фізичних і психічних зусиль. Цьому сприятиме зняття страху у дитини перед діями, які вона має зро- бити, авансування особистості, в тому числі, через педагогічну оцінку. Справжній педагог завжди може знайти, за що похвалити дитину: не вийшла годівнич- ка для птахів – похвали за намір її зробити, за турбот- ливість і уважність; не вийшов малюнок – підтримай його яскраві кольори, окрему деталь, що добре вийш- ла. Якщо дитина вчинила погано – можна виразити здивування тим, що така добра дитина пожаліла іграшку товаришу. Так педагог, задовольнивши природне праг- нення вихованця у визнанні, вказує на негативні момен- ти, не торкаючись його особистості. Дошкільники праг- нуть підтвердження доброго ставлення до себе дорос- лих, думка яких для них є важливою і значущою. Їм як повітря необхідна впевненість, що дорослі їх люблять і піклуються про них за будь-яких зовнішніх обставин. Тільки на цьому фоні можлива конструктивна негативна оцінка окремих учинків дитини.

Висновки. Створення необхідних умов для різ- нобічної, самостійної, творчої, морально зорієтова- ної, соціально схвалюваної, емоційно позитивно забар- вленої діяльності, утвердження позиції дитини як відповідального співучасника навчально-виховного процесу є необхідним для реалізації особистісно зорі-

ентованої взаємодії з дітьми. Важливим представляється створення умов для привласнення майбутніми педагогами думки про те, що вихователь не є пасивним виконавцем готових методичних рецептів, а має бути творчою індивідуальністю, яка реалізує в контексті особистісно зорієнтованого педагогічного про-

цесу свій світогляд, моральні цінності і здатна розробляти та реалізовувати власну педагогічну програму. Розробка методичного супроводу реалізації зазначених завдань є перспективним напрямом подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев – СПб : Питер, 2001. – 272 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : Сходження до духовності / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2006. – 272 с.
3. Воспитатели и дети: источники роста / Под ред. В. А. Петровского. – М. : АО «Аспект пресс», 1994. – 152 с.

REFERENCES

1. Ananiev, B. G. (2001). *O problemakh sovremenogo chelovekoznaniiya [Issues of modern human studies]*. Saint Petersburg : Piter [in Russian].
2. Bekh, I. D. (2006). *Vykhovannia osobystosti: Skhodzhennia do dukhovnosti [Personality education: reaching spirituality]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
3. Petrovskiy, V. A. (Ed.). (1994). *Vospitateli i deti: istochniki rosta [Educators and children: sources of growth]*. Moscow: AO "Aspekt press" [in Russian].

4. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника / О. Л. Кононко. – К. : Стило, 2000. – 336 с.

5. Rogers C. A. Client-centered/Person-centered Approach to Therapy / C. A. Rogers / Kutash, I. and Wolf, A. (Eds.) // *Psychotherapist's Casebook*. Jossey-Bass, 1986. – P. 197–208.

4. Konoko, O. L. (2000). *Psykhologichni osnovy osobystisnoho stanovlennia doshkilnyka [Psychological foundations of personal development of preschoolers]*. Kyiv : Stilos [in Ukrainian].

5. Rogers, C. A. (1986). Client-centered/Person-centered Approach to Therapy. *Psychotherapist's Casebook*. Kutash, I. and Wolf, A. (Eds.), Jossey-Bass [in English].

Ірина Анатольевна Княжева,

доктор педагогических наук, профессор кафедры дошкольной педагогики, Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского, ул. Нищинского, 1, г. Одесса, Украина

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ В ОБЛАСТИ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ К ОСУЩЕСТВЛЕНИЮ ЛИЧНОСТНО ОРИЕНТИРОВАННОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ С ДЕТЬМИ

В статье рассматривается проблема подготовки будущих специалистов в области дошкольного образования к личностно ориентированному взаимодействию с детьми в условиях дошкольного образовательного учреждения. Доказано, что такая подготовка может быть осуществлена в условиях гуманизации общения преподавателя и студента, сотрудничества, сотворчества, отношения к студенту как к личности, самосознательного и ответственного субъекта собственного развития и учебного взаимодействия, в условиях создания максимально благоприятных условий для развития и саморазвития целостной личности студента, выявления и активного использования его индивидуальных особенностей как субъекта учебно-воспитательного взаимодействия. Осуществленный в статье анализ психолого-педагогической литературы позволил выявить сущность феноменов «общение», «педагогическое общение», «взаимодействие». Педагогическим общением становится тогда, когда оно предусматривает коммуникативное взаимодействие педагога с воспитанниками, родителями, коллегами, когда оно направлено на установление благоприятного психологического климата, оптимизацию деятельности и взаимоотношений. Педагогическое взаимодействие рассматривается как процесс воздействия преподавателя и студента друг на друга, предусматривающее их взаимное влияние и изменение. Его характер определяется типом отношений, сложившихся между преподавателем и студентом. Представлены результаты проведенного опроса будущих воспитателей, поданы критерии определения стиля педагогического общения (демократического, либерального, авторитарного). В статье очерчены направления подготовки будущих специалистов в области дошкольного образования к реализации личностно ориентированного взаимодействия с детьми в условиях дошкольного образовательного учреждения. Среди них важнейшими являются следующие: освоение гуманистических технологий, развитие интеллектуальных и духовных потребностей ребенка, создание условий для развития его способностей, присвоения общечеловеческих ценностей, адаптация ребенка в социуме, обеспечение преемственности и перспективности в организации активной целеустремленной, планомерной детской деятельности.

Ключевые слова: дошкольное образование, личностно ориентированное взаимодействие с детьми, будущие специалисты, подготовка, дошкольное учебное заведение.

Iryna Kniazheva,
Doctor of Pedagogy, professor,
Department of Preschool Pedagogy,
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky,
1, Nishchynskoho Str., Odesa, Ukraine

**PREPARING FUTURE PRESCHOOL TEACHERS FOR
IMPLEMENTING PERSON-CENTERED INTERACTION WITH CHILDREN**

The issue of preparing future preschool teachers for implementing person-centered interaction with children at preschool educational institutions is examined. Such kind of training can be carried out in terms of intercourse humanizing between a teacher and students, collaboration, honorable teacher's attitude towards students, considering them as individuals, self-conscious and responsible subjects of their own development; as well as in terms of creating maximally favorable conditions for the development and self-development of students' personality by means of revealing and using their individual personal features as a subject of educational interaction. The carried out review of psychological and pedagogical theoretical sources allowed to reveal the essence of the phenomena of "intercourse", "pedagogical intercourse", and "interaction". Pedagogical interaction is considered as a process of mutual influence of a teacher and students on one another. Its character is determined by the type of relations between a teacher and students. The results of the conducted questioning of future preschool teachers are presented; the criteria of determining pedagogical intercourse style (democratic, liberal, authoritarian) are described. It has been revealed that first-year students consider personal qualities of a teacher to be the most important ones, while graduates think that professional qualities are of most significance. It has been also revealed that the following directions of preparing future preschool teachers for implementing person-centered interaction with children are the most essential ones: mastering humanistic technologies, developing intellectual and spiritual requirements and demands of children, conditioning the development of their capabilities, obtaining humanity values, children's adaptation in society, providing efficient organization of active and purposeful activity of preschoolers.

Keywords: preschool education, person-centered interaction with children, future specialists, preparation, preschool educational institution.

Подано до редакції 26.08.2015
